

KRZYSZTOF M. ZACZEK ZACZYŃSKI*

Towarzystwo Wiedzy Obronnej, Warszawa, Polska

EDUKACJA DLA BEZPIECZEŃSTWA W POLSCE OD XX DO XXI WIEKU

EDUCATION FOR SAFETY IN POLAND FROM X TO XXI CENTURY

ABSTRAKT: W Polsce, na przestrzeni dziejów, problematyka kształcenia i wychowania młodego pokolenia wyrastała z potrzeb i możliwości społecznych oraz postępów nauki i techniki. Zachodzące procesy przemian następowały na ogół w sposób naturalny, zmierzając do realizacji potrzeb społecznych, pozostając w zasadzie w zgodności z duchem czasu a często też czas ten wyprzedzając. Polska myśl pedagogiczna dotycząca edukacji dla bezpieczeństwa nie pozostawała w tyle za nowoczesną myślą innych państw gdy nie wzorowała się bezkrytycznie na obcych rozwiązaniach. W niniejszym materiale starano się przedstawić rys historyczny przygotowania społeczeństwa polskiego do problematyki bezpieczeństwa ze szczególnym uwzględnieniem edukacji młodzieży.

SŁOWA KLUCZOWE: bezpieczeństwo, edukacja dla bezpieczeństwa, przysposobienie wojskowe, przysposobienie obronne.

ABSTRACT: In Poland, throughout history, the issue of education and upbringing of the young generation grew out of social needs and opportunities as well as the progress of science and technology. The processes of change usually took place in a natural way, aiming to meet social needs, basically in keeping with the spirit of the times and often overtaking this time. Polish pedagogical thought regarding education for security did not lag behind the modern thought of other countries when it did not model uncritically on foreign solutions. This article sought

* dr Krzysztof M. Zaczek Zaczyński, Society of Defence Knowledge, Warsaw, Poland

 <https://orcid.org/0000-0001-7204-4342> zaczekzaczyn@wp.pl

Copyright (c) 2020 Krzysztof M. ZACZEK ZACZYŃSKI. This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License.

to present the historical background. The preparation of the Polish society, for security issues, with particular emphasis on youth education.

KEYWORDS: security, education for security, military adoption, defense adoption

WPROWADZENIE

Amerykański psycholog Abraham Maslow twierdził, że potrzeby ludzkie mają ścisłą hierarchię i tylko spełnienie jednej, niższej, może powodować zaspokajanie kolejnej. Źródłem motywacji do działania jest właśnie zaspokajanie kolejnych potrzeb. Zapewnienie bezpieczeństwa, to po potrzebach fizjologicznych, które są podstawą życia człowieka, kolejna potrzeba, czyli poczucie stabilizacji, posiadanie własnego miejsca gdzie można spokojnie pracować i żyć.

Pojęcie bezpieczeństwa związane jest z całą działalnością człowieka, jego otoczenia i zarazem jego odczuć psychicznych. W literaturze przedmiotu możemy spotkać się z wieloma definicjami bezpieczeństwa. Autorzy koncentrują swoją uwagę na różnorodnych aspektach bezpieczeństwa. Wyróżniane są następujące rodzaje bezpieczeństwa, które obejmuje obszar – bezpieczeństwo globalne, bezpieczeństwo międzynarodowe,¹ bezpieczeństwo narodowe, bezpieczeństwo regionalne, bezpieczeństwo etniczne oraz uwzględnia obszar państwa jako bezpieczeństwo zewnętrzne oraz bezpieczeństwo wewnętrzne.

Najszerze pojęcie bezpieczeństwa związane jest z dziedziną w jakiej występuje a dotyczy; ekonomicznego, zdrowotnego, energetycznego, kulturowego, informatycznego, politycznego, militarnego, socjalnego, pracy (BHP), komunikacyjnego (na lądzie, wodzie i w powietrzu) oraz wielu innych, które należą do specyfiki zawodów, środowisk itp..²

Z powyższego zestawienia wynika, że we wszystkich dziedzinach działalności człowieka muszą być brane pod uwagę sprawy bezpieczeństwa, które można zdefiniować jako bezpieczeństwo - to brak zagrożeń.

Do połowy XX wieku bezpieczeństwo postrzegano jako zjawisko militarne. Mniejszą uwagę przywiązywano do zjawisk społecznych, ekonomicznych czy kulturowych. Niektóre zagrożenia

¹ Vide: R. Zięba, *Kategoria bezpieczeństwa w nauce o stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, red. D. B. Bobrow, E. Haliżak, R. Zięba, Warszawa 1997, s.8.

² Vide: *Słownik terminów z zakresu psychologii dowodzenia i zarządzania*, Warszawa 2000, s. 17.

powstały wraz z wynalazkami, rozwojem techniki i świadomości społecznej. Wiele zagrożeń powstawało wraz z rozwojem sztuki wojennej i środków walki.

W Polsce, na przestrzeni dziejów, problematyka kształcenia i wychowania młodego pokolenia wyrastała z potrzeb i możliwości społecznych oraz postępów nauki i techniki. Zachodzące procesy przemian następowały na ogół w sposób naturalny, zmierzając do realizacji potrzeb społecznych, pozostając w zasadzie w zgodności z duchem czasu a często też czas ten wyprzedzając.

Polska myśl pedagogiczna dotycząca edukacji dla bezpieczeństwa nie pozostawała w tyle za nowoczesną myślą innych państw gdy nie wzorowała się bezkrytycznie na obcych rozwiązaniach. Powstałe w poprzednich okresach politycznych zaniedbania niektórych dziedzin edukacji i odejście od naukowych rozwiązań na rzecz polityki, wymaga obecnie intensyfikacji działań na rzecz poprawy całego systemu edukacji w Polsce. Groźne staje się bezkrytyczne przyjmowanie niektórych rozwiązań według wzorców zachodnich (tak jak w minionych latach wzorców radzieckich), bez spojrzenia przez pryzmat naszych polskich potrzeb, tradycji i możliwości. Może to w niektórych środowiskach spowodować ugruntowanie pacyfistycznych i anarchistycznych postaw części młodzieży do spraw obronności Polski, a w szczególności do spraw ratownictwa medycznego, technicznego i pochodnych im problemów.

POWSZECHNE PRZYGOTOWANIE WOJSKOWE MŁODZIEŻY W POLSCE DO ODZYSKANIA NIEPODLEGŁOŚCI W 1918 ROKU

Jednym ze składników edukacji młodzieży było i jest jej przygotowanie do spełniania zadań obrony państwa. W Polsce już w połowie XVIII wieku wprowadzono przygotowanie młodzieży męskiej do pełnienia określonych zadań, wynikających z nałożonych obowiązków obywatelskich. W programach szkolnych wprowadzono ćwiczenia z gimnastyki, musztry, szermierki, atletyki, hippiki i higieny. Zajęcia te były prowadzone przez instruktorów wojskowych³ uzupełniały wiedzę ogólną, mając za zadanie rozwijać „cechy przyszłego obrońcy Rzeczypospolitej”⁴. W kolejnych latach zreformowane zostały również, w podobnym duchu, kolegia pijarskie oraz szkolnictwo jezuickie.⁵

³ *Vide*: W. Bohdanowicz, *Szczegóły niektóre życia mojego, Wspomnienia palestranta żmudzkiego z lat 1781-1833*, Wilno 1929, s. 8.

⁴ S. Konarski, *Pisma wybrane*. Opracował J. Nowak-Dłużewski Warszawa, tom II, s. 113.

⁵ J.A. Gierowski, *Historia polski*, tom II, PWN Warszawa 1984, s.299.

Koncepcja ówczesnej szkoły polskiej to łączenie wiedzy ogólnej z umiejętnościami wykształcenia wojskowego. W państwach ościennych oraz Europie Zachodniej nie zwracano uwagi na łączenie tych elementów. Nie zawsze wykształcenie wojskowe opierano o podstawy ogólnego wykształcenia. W programach szkół podległych komisji Edukacji Narodowej - pierwszego w Europie ministerstwa oświaty, wprowadzone zostały zajęcia stanowiące wówczas zasadniczą formę kształcenia umiejętności wojskowych u młodzieży szkolnej⁶. O powszechnym przygotowaniu wojskowym, obejmującym całe społeczeństwo można mówić z chwilą powstania wojska narodowego obejmującego wszystkie warstwy społeczeństwa. Takie warunki zostały spełnione w Polsce podczas Insurekcji Kościuszkowskiej, w której udział wzięli przedstawiciele wszystkich klas społeczeństwa polskiego⁷. Na to też złożyło się przygotowanie szkolne młodzieży, której edukacja patriotyczna i wojskowa odegrała nie poślednią rolę.

W okresie utraty państwowości polskiej, szczególnie w drugiej połowie XIX wieku, młodzież ucząca się państwowych szkołach, jak również w prywatnych placówkach edukacyjnych była przygotowywana do pełnienia obowiązków związanych ze służbą wojskową. Przygotowanie do służby wojskowej było realizowane przez szkolnictwo zaborców. W szkołach męskich, obok przedmiotów ogólnokształcących, wprowadzono elementy musztry, szermierki karabinem i gimnastyki ogólnorozwojowej. Efektem tych działań miało być przygotowanie młodych ludzi, jako przyszłych żołnierzy, do służby w wielonarodowościowych i masowych armiach zaborców. Również młodzież studencka miała w programach nauczania elementy wyszkolenia wojskowego. Zajęcia te nie cieszyły się uznaniem i popularnością wśród uczniów i studentów, jak też u większości społeczeństwa. Szczególnie dotyczyło to musztry z bronią i bez niej, kiedy podoficerowie z armii zaborców przekształcali zajęcia w zestaw szykan i bezmyślnych działań, posługując się „nie wyszukany”, a wręcz wulgarnym językiem rosyjskim czy niemieckim. Społeczeństwo również było przeciwne takim sposobom edukowania młodzieży.

Warunki polityczne w Galicji na początku XX wieku sprzyjały tworzeniu organizacji paramilitarnych przygotowujących młodzież polską do walki przeciw Rosji. W 1910 zostały zalegalizowane w zaborze austriackim polskie oddziały przysposobienia wojskowego⁸. Ważną rolę w tym przygotowaniu odegrał skauting i organizacje sportowe jak np. Towarzystwo

⁶ J. Potocki, *Myśl o edukacji i instrukcji w Polsce ustanowić się mającej*, Epoka wielkiej reformy, Lwów 1923, passim.

⁷ *Vide*: M. Fularski, *Przysposobienie wojskowe w Polsce*, Warszawa 1929, s.10n.

⁸ *Vide*: M. Kukiel, *Generał Władysław Sikorski — żołnierz i wódz*, Bellona, 1943, passim.

Gimnastyczne Sokół, które założono we Lwowie w 1867 roku. Przyjęte cele wychowawcze skautingu w Galicji wyraźnie wskazywały na jego narodowy charakter. Również na ten element wychowawczy położono duży nacisk w organizacjach gimnastycznych. Wszystkie te przedsięwzięcia miały za zadanie pobudzenie świadomości narodowej młodzieży polskiej oraz przygotowanie jej do walki o wyzwolenie narodowe. Weryfikacją postaw dla tej młodzieży stały się pierwsze dni niepodległości, którą społeczeństwo polskie musiało wywalczyć zbrojnie.

PRZYGOTOWANIE WOJSKOWE I OBRONNE W II RZECZYPOSPOLITEJ

W okresie kształtowania się granic państwa polskiego, po zakończeniu I wojny światowej, młodzież dawała szczególne dowody swojego poświęcenia, odwagi i patriotyzmu. Na szersze zapoznanie współczesnej młodzieży, z niektórymi faktami historycznymi, zasługuje bardzo długo przemilczany udział: Orląt w obronie Lwowa, patriotyczny zryw w wojnie z Rosją Radziecką i udział w Powstaniach Śląskich.

Pierwsze lata po odzyskaniu niepodległości były okresem prób i zdobywania doświadczeń w przygotowaniu społeczeństwa na rzecz obronności państwa. Już w lutym 1922 roku ministerstwo spraw wojskowych wprowadziło w szkołach hufce Przynależenia Wojskowego (PW) i opracowało odpowiedni program nauczania. Głównym celem Przynależenia Wojskowego, prowadzonego w szkołach średnich i rzemieślniczych, było znaczne zwiększenie przeszkolonych roczników dla potrzeb armii. Chodziło głównie o przygotowanie kadry oficerów i podoficerów rezerwy.

Od 1927 roku przynależenie wojskowe było obowiązkowym przedmiotem nauczania w trzech kolejnych latach gimnazjum i liceum. PO było również przedmiot nauczania w szkołach zawodowych i rzemieślniczych. Młodzież męską przygotowywano do służby wojskowej, natomiast dziewczęta do pełnienia funkcji pomocniczych w wojsku jako sanitariuszki, telefonistki, telegrafistki, w służbie oświatowej i administracji wojskowej.

Trzyletni okres kształcenia podzielony był na dwa podokresy. W pierwszym roku uwzględniono tematykę przygotowania rekruckiego, natomiast w kolejnych dwóch latach przygotowywano w zakresie konkretnej specjalności wojskowej. Na zajęcia młodzież szkolna uczęszczała w mundurach z oznaczeniami przynależenia wojskowego na pagonach. Raz w tygodniu odbywały się zajęcia w wymiarze dwóch godzin. Po każdym półrocznym okresie nauki organizowano ćwiczenia zgrzywające. Odbywały się one z zasady w sobotę po południu, a w okresie letnim w nocy z soboty na niedzielę. Po zakończeniu rocznego cyklu nauki

organizowano w okresie letnim dwu lub trzy tygodniowe obozy w specjalnych ośrodkach szkoleniowych. Łączna liczba godzin PW wynosiła ponad trzysta. Ukończenie z pomyślnym wynikiem PW w szkole uprawniało do odbycia skróconej służby wojskowej w wybranej Szkole Podchorążych Rezerwy, a w przyszłości do awansowania na pierwszy stopień oficerski.

Studenci uczelni wyższych od 1929 roku również zostali objęci przysposobieniem wojskowym. W miastach uniwersyteckich powstały akademickie kompanie Przysposobienia Wojskowego (PW) tworząc Legię Akademicką. Z udziału w zajęciach PW byli zwolnieni ci studenci, którzy już odbyli służbę wojskową. Często jednak stanowili oni kadre instruktorską i dowódczą w oddziałach Legii Akademickiej, doskonaląc swoich kolegów w rzemiośle obrońcy Ojczyzny.

W całym kompleksie powszechnych przygotowań społeczeństwa na wypadek wojny w okresie międzywojennym istotne znaczenie miało przysposobienie ludności do obrony biernej. Zadania tego typu były realizowane przez Polski Czerwony Krzyż (PCK), Ligę Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej (LOPP), Przysposobienie Wojskowe Kobiet (PWK), Związek Harcerstwa Polskiego i inne stowarzyszenia.

Największa organizacja społeczną, pod względem liczby członków i zakresu działania oraz osiągnięć była, powstała 4 sierpnia 1923 roku, Liga Obrony Powietrznej (LOP). Społeczeństwo polskie potrafiło wyciągnąć wnioski z działań zbrojnych wojujących stron I wojny światowej. Wnioski jakie wypływały z udziału lotnictwa i zastosowania broni chemicznej oraz ich rozwój, wymuszały potrzebę zorganizowania obrony przed tymi środkami walki. Działalność LOP miała charakter społeczny, lecz w zorganizowane ramy.

W dniu 22 września 1922 powołany został Obywatelski Komitet Obrony Przeciwgazowej (OKOP)⁹, który od 1924 przyjął nazwę Towarzystwo Obrony Przeciwgazowej (TOP) W dniu 10 lutego 1928r. nastąpiło połączenie LOP z TOP i przyjęto nazwę Liga Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej (LOPP). Statutowym celem stowarzyszenia było popieranie rozwoju lotnictwa we wszystkich dziedzinach; badanie i rozwój środków obrony chemicznej oraz przygotowanie ludności do obrony przeciwlotniczej i gazowej. Liga była ważnym czynnikiem polityki obronnej państwa i zapleczem szkoleniowym przyszłych kadr lotniczych oraz obrony

⁹ Z. Kozak, Towarzystwo Obrony Przeciwgazowej 1922–1929. Centralne Archiwum Wojskowe, Warszawa s. 5.

przeciwchemicznej. Popularyzacja idei obronnych to masowe imprezy lotnicze, modelarskie i przeciwchemiczne¹⁰

Zdecydowaną większość przeszkolonych i odpowiednio przygotowanych osób przez te organizacje i stowarzyszenia, do niesienia pomocy innym, stanowiły kobiety. W przysposobieniu wojskowym kobiet znaczące miejsce zajmowała problematyka przydatna w codziennej działalności, jak ratownictwo ogólne a w szczególności medyczno-sanitarne. Zasady powoływania kobiet do służby wojskowej regulowała ustawa z 24 września 1934 roku¹¹, znowelizowana 9.04 1938 roku¹² Według szacunkowych danych do 1939. roku w PWK przeszkolono około milion kobiet, czyli ponad 10% całej społeczności kobiecej tego czasu.

W okresie II Rzeczypospolitej przysposobienie wojskowe stanowiło również ważną część składową systemu obrony państwa. Była to organizacja dysponująca własnymi sztandarami, oznaczeniami i umundurowaniem. Społeczeństwo polskie w pełni aprobowало i czynnie uczestniczyło na zasadach dobrowolności we wszystkich przedsięwzięciach podejmowanych przez dowództwo PW.

Potwierdzeniem prawidłowości realizacji celów i metod przygotowania młodzieży do obrony kraju była jej postawa podczas II wojny światowej. W czasie Kampanii Wrześniowej. junaczki PO tworzyły punkty medyczno-sanitarne, udzielały pomocy uchodźcom, opiekowały się dziećmi. Historiografia tego okresu przytacza szereg przykładów podobnych działań i bardzo wysoko je ocenia. Tworzono bataliony PW z ochotników i ochotniczek jak np. we Lwowie. Jednak szybki przebieg działań wojennych, oraz pojawienie się 17 września 1939 roku kolejnego najeźdźcy, uniemożliwiło szersze wejście tych oddziałów do walki. Świetlanym przykładem patriotycznych postaw młodzieży, był udział zorganizowanych grup PW w obronie Katowic, Warszawy, Lwowa oraz Grodna. Tego ostatniego miasta, którego bronili również harcerze, przed wkraczającymi oddziałami armii czerwonej.

Podczas okupacji hitlerowskiej młodzież polska, a szczególnie ta, która została przygotowana w hufcach PW, masowo wstępowała w szeregi Armii Krajowej i innych oddziałów walczących o niepodległą Polskę. W Powstaniu Warszawskim, obok żołnierzy oddziałów bojowych, w walkach brały udział kobiety, pełniąc rolę sanitariuszek, łączniczek,

¹⁰ Vide: J. Liwiński. *Liga Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej w Polsce* „Wojsko i Technika – Historia” 2019, Nr 5, s. 16 i nast.

¹¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 września 1934 roku o wojskowej służbie pomocniczej (Dz. U. RP, Nr 86 z 1934 r. poz. 783).

¹² Ustawa z dnia 9 kwietnia 1938 r. o powszechnym obowiązku wojskowym (Dz. U. RP, nr 25 z 1938 r. poz. 220).

zaopatrując swoich walczących kolegów w amunicję, strawę, prasę i często też niosąc pociechę w trudnych chwilach osłabienia ducha. Szczególne dowody poświęcenia znajdujemy w historii organizacji harcerskiej — Szarych Szeregach i Związku Harcerzek.

PRZYSPOBIENIE WOJSKOWE I OBRONNE W OKRESIE PRL -U

Po zakończeniu II wojny światowej już, w 1946 roku odtworzono PW w szkołach średnich, nadając kształt zbliżony organizacyjnie do okresu międzywojennego. Jako obowiązkowy przedmiot nauczania wprowadzono PW w szkołach średnich, zakładach kształcenia nauczycieli oraz na kursach gimnazjalnych i licealnych. W szkołach, niektórych zakładach pracy, uczelniach wyższych, a nawet i nawet we wsiach, powstawały hufce, jak również ośrodki wychowania fizycznego oraz przysposobienia wojskowego. Przyjęty system przygotowania młodzieży do zadań obronnych, zorganizowany jak przed 1939 rokiem, obowiązywał jedynie przez dwa lata. W 1948 Sejm uchwalił ustawę o powszechnym obowiązku przysposobienia zawodowego, wojskowego i wychowania fizycznego, powierzając realizację tych zadań nowo utworzonej w tym celu powszechnej Organizacji Służba Polsce (SP). Zadaniem tej organizacji była realizacja planów gospodarczych, przygotowanie zawodowe, wychowanie młodzieży w nowym, marksistowskim duchu, jak również rozwijanie kultury fizycznej i przygotowanie do obrony kraju. Nadzór nad działalnością ideologiczną SP sprawował Związek Młodzieży Polskiej.¹³ Przygotowanie wojskowe w szeregach SP natrafiało na wiele trudności organizacyjnych i nie przynosiło spodziewanych rezultatów, mimo dużego zaangażowania środków i sił instruktorskich. W 1952 roku zlikwidowano hufce szkolne SP wprowadzając w ich miejsce PW do szkół średnich, jako obowiązkowy przedmiot nauczania. SP zlikwidowano w 1955 gdyż nie spełniła zakładanych przez ówczesnych decydentów celów.

Po wprowadzeniu przedmiotu przysposobienie wojskowe do szkół, jego realizacja natrafiała na poważne przeszkody. Brak było przygotowanych nauczycieli, odpowiedniego sprzętu i bazy dydaktycznej. Jednostki wojskowe, sprawujące opiekę nad niektórymi szkołami, często zmuszone były delegować potrzebnych instruktorów i dostarczać niezbędne do nauki materiały.¹⁴ Komplikowało to cykl szkolenia, w tych jednostkach wojskowych, jako że w

¹³ Vide: T. Bieniarz, T. Siuda, *Problemy obronności w systemie szkolnym*, Warszawa 1978, s. 153.

¹⁴ Vide: K. M. Zaczek Zaczyński, *Doskonalenie programów kształcenia obronnego młodzieży*. IPS, Warszawa 1989, s. 108.

planach szkoleniowych jednostek wojskowych nie przewidziano takiej działalności i zabezpieczenia materiałowego.

Program kształcenia PW obejmował tematy ze szkolenia taktycznego, musztry, zajęć ogniowego (strzelectwo) i regulaminów wojskowych. Dziewczęta miały również w programie wiele tematów ściśle związanych ze służbą wojskową. Obowiązujące programy w niewielkim stopniu uwzględniały tematykę przygotowania do powszechnej samoobrony. Jedynie zajęcia sanitarno-medyczne oraz niektóre tematy ze szkolenia chemicznego można zakwalifikować do tej problematyki.

W kolejnych edycjach programów szkolnych zwiększano liczbę zagadnień z zakresu samoobrony ludności, eliminując niektóre treści typowo wojskowe. Wyrazem nowego spojrzenia na problematykę ochrony i obrony ludności była zmiana nazwy przedmiotu na „Przysposobienie Obronne”. Zmiany te zostały uregulowane 21 listopada 1967 roku Ustawą o powszechnym obowiązku obrony¹⁵. Wprowadzenie PO do szkół średnich nie zapewniało powszechnego przygotowania młodzieży kończącej szkoły podstawowe, gdyż część absolwentów nie kontynuowała nauki, względnie podejmowała ją w zasadniczych szkołach zawodowych. W związku z tym obejmując szerzej przygotowaniem obronnym młodzież uczącą się wprowadzono w 1969 roku PO do szkół podstawowych i zasadniczych zawodowych. Od 1973 roku w szkołach wyższych, dla młodzieży nie objętej kształceniem wojskowym, wprowadzono szkolenie obronne.

Liczne zmiany treści programów PO wprowadzono w latach 1971, 1974, 1983, 1986 i w 1989 roku. Nowelizacje te miały wzbogacić treści programów w tematy bardziej przydatne społecznie. Zwiększono liczbę godzin zajęć sanitarno-medycznych, ochrony indywidualnej i zbiorowej. Nie wszystkie próby nowelizacji tematów przyjęte zostały z uznaniem. Dotyczyło to programów z 1986 roku, gdzie do tematyki dla chłopców wprowadzono zajęcia typowe dla żołnierzy. Dodatkowo zajęć tych często nie można było realizować ze względu na brak odpowiedniej bazy i zabezpieczenia materiałowego. Nie mniejszy, negatywny wpływ na realizację tych tematów miała obsada kadrowa nauczycieli PO. Znacząca część nauczycieli przedmiotu to kobiety, które na specjalistycznych studiach wychowania obronnego nie spotykały się z typowymi wojskowymi tematami, jak; „Zadania pojedynczego strzelca na polu walki”.

¹⁵ Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 44, poz. 220 ze zm.).

Prowadzone badania wskazały na zdecydowany brak aprobaty dla treści programu PO wprowadzonego do szkół w 1986 roku. Dlatego też już w 1989 roku wprowadzono nowe programy, zwiększające ilość tematów z ratownictwa medycznego i technicznego, kosztem tematów z wyszkolenia bojowego żołnierza. Jednak należy mieć świadomość, że powszechnym błędem było i jest identyfikowanie przedmiotu PO jako zestaw tematów indoktrynacji politycznej, jak też obarczanie odpowiedzialnością wyłącznie nauczyciela PO za proces wychowania patriotycznego młodzieży. Treści tego wychowania nie zawsze cieszyły się uznaniem społecznym a wręcz były świadomym zafałszowaniem naszej historii. Część nauczycieli czuła się zwolniona z obowiązku codziennego kształtowania postaw patriotycznych, co jest po części postawą i dzisiaj „modną”. Odczuwa się, że spora grupa pedagogów lekceważąco traktuje tego typu oddziaływania na młodzież, zawężając problem do „świętowania” rocznic i uroczystości państwowych oraz szkolnych.

Część zadań związanych z przygotowaniem obronnym, a więc nauka strzelania, kursy na prawo jazdy i zasad bezpiecznego poruszania się na drogach lądowych oraz wodnych realizowały wyspecjalizowane instytucje do tego powołane. System ten jednak nie uwzględniał szerszej rzeszy obywateli a jedynie ochotników i to takich, których było stać na finansowanie tych uprawnień. Najwięcej członków liczyła Liga Przyjaciół Żołnierza (LPŻ), którą powołano w 1950 roku jako organizację typowo paramilitarną. LPŻ miała za zadanie upowszechnianie idei obronności kraju przez akcje szkoleniowe i wychowawcze, a szczególnie indoktrynację polityczną. Organizacja ta ściśle działała w państwowym systemie obrony cywilnej kraju. W roku 1962 przekształcona została w Ligę Obrony Kraju. Inne organizacje to kluby strzeleckie, motorowe, wodne, krótkofalarskie, modelarskie. Sprawami udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej zajmował się Polski Czerwony Krzyż.

EDUKACJA DLA BEZPIECZEŃSTWA OD 1990 ROKU

Od 1990 roku do szkół ponadpodstawowych wprowadzono nowe programy PO, których treści nawiązywały wyłącznie do ochrony zdrowia oraz życia przed różnymi zagrożeniami czasu pokoju¹⁶. Program kształcenia zalecał nauczycielom by przykłady zagrożeń dotyczyły konkretnego regionu, w którym funkcjonuje szkoła. W tematach mogły się przewijać sposoby

¹⁶ *Program liceum ogólnokształcącego, liceum zawodowego i technikum. Przystosowanie obronne (Obrona Cywilna)*, K. M. Zaczek Zaczyński (red.), Warszawa, 1990.

działań w przypadku powodzi, pożaru czy awarii technicznej najbliższego zakładu, fabryki, w którym stosowane są środki zagrażające zdrowiu i życiu ludzi oraz zwierząt.

Zmiany struktury szkolnictwa, programów szkolnych, siatki godzin dosyć często ulegały zmianom. Dotykało to również PO, które na ogół ograniczono do szkoły ponadpodstawowej rezygnując też z liczby godzin dydaktycznych. Kolejne lata to ciągła zmiana struktury szkolnej, programów kształcenia i siatki godzin. Wprowadzona we wrześniu 1999 r. reforma programowa dotyczyła generalnej zmiany koncepcji kształcenia dzieci i młodzieży w Polsce. Najbardziej widocznym jej przejawem było wprowadzenie zasady pluralizmu programowego oraz decentralizacji dającej możliwość wyboru programów nauczania oraz podręczników i innych pomocy dydaktycznych w konkretnej szkole.

Powstawanie szkolnych programów nauczania umożliwiło rozporządzenie MEN z dnia 15 lutego 1999 r. w sprawie "Podstawy programowej kształcenia ogólnego"¹⁷. Dokument ten wskazał, co powinno być wspólne dla wszystkich polskich uczniów po wprowadzeniu do systemu szkolnego pluralizmu oferty programowej. W odniesieniu do środowiska szkolnego - na podstawie badań prowadzonych w Akademii Obrony Narodowej w latach 1996-2000, autorzy przyjęli, że "Edukacja dla bezpieczeństwa w środowisku szkolnym, to określony system działalności dydaktyczno- wychowawczej szkoły, organizacji młodzieżowych, stowarzyszeń działających w szkole i jej otoczeniu, którego celem jest wyposażenie młodego pokolenia w wiedzę, umiejętności oraz kompetencje pozwalające na działanie w przypadkach kryzysowych zagrożenia życia i zdrowia jak również innych nadzwyczajnych zagrożeń".

Z dniem 1 września 2009 roku wprowadzono w szkołach ponadpodstawowych „Edukację dla bezpieczeństwa” (EdB), który to przedmiot zastąpił w pełni Przynależność Obronna. Zakres kształcenia objął szeroko pojętą obronę cywilną, metody ochrony przed różnymi zagrożeniami życia i zdrowia, zachowaniem się podczas różnorodnych katastrof oraz naukę udzielania pierwszej pomocy.

¹⁷ *Vide*: Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego (Dz. U. Nr 14, poz.129 z 1999). i późniejsze zmiany - Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 26 lutego 2002 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. Nr 51 poz. 458) oraz Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 6 listopada 2003 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. Nr 210, poz. 2041).

Ostatnia reforma szkolna wprowadzona została Ustawą z dnia 14 grudnia 2016 pt. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo oświatowe¹⁸. W 2019 roku skończył się okres wprowadzania zmian strukturalnych w tych typach szkół, w których realizowany był obowiązek szkolny, a kontynuowane są zmiany w szkolnictwie ponadpodstawowym. W podstawie programowej przedmiotu Edukacja dla bezpieczeństwa ujęto cele, które zapisano; „służy przygotowaniu uczniów do właściwego zachowania oraz odpowiednich reakcji w sytuacjach stwarzających zagrożenie dla zdrowia i życia. Przedmiot obejmuje różnorodne treści kształcenia z zakresu bezpieczeństwa państwa, treści dotyczące organizacji działań ratowniczych, edukacji zdrowotnej i pierwszej pomocy. Bezpieczeństwo państwa pojmowane jest jako obszar wiedzy, który wyjaśnia mechanizmy zapewnienia ładu, porządku, stabilności społeczności ludzkiej, a także towarzyszących temu koncepcji, metod i form postępowania. Kształcenie, w ramach przygotowania do działania w stanach nadzwyczajnych, ma charakter interdyscyplinarny, nastawiony na skuteczne działanie i radzenie sobie poszczególnych jednostek w sytuacjach określonych zagrożeń.”¹⁹

Należy jednak pamiętać, że edukacja dla bezpieczeństwa realizowana jest przez różnorodne stowarzyszenia i instytucje, które kontynuują swoją działalność od lat, a niektóre z nich odwołują się do wieloletnich tradycji niepodległościowych. Powstały w ostatnich latach Grupy Rekonstrukcji Historycznej, które grupują wielu członków prezentujących strój barwy, uzbrojenie wojów i żołnierzy od wczesnych wieków do połowy XX wieku. Grupy te inscenizują fragmenty walk, gdzie w pokazach tych biorą udział szerokie rzesze widzów. W ten sposób mają wkład w patriotyczne i obronne wychowanie społeczeństwa polskiego.

PODSUMOWANIE

Jak z historii pedagogiki wynika, już od połowy XVIII wieku tematyka obronna związała się z edukacją młodzieży i trudno ją sztucznie rozdzielać, powołując się na jej militarne treści, które jak wynika z programu nauczania, już od wielu lat nie występują w Edukacji dla bezpieczeństwa. Tylko brak wyobraźni i bezmyślność może podważać potrzebę przekazania młodzieży treści tak przydatnych w jej przyszłej działalności. Aktualnie to przedmiot o nowym obliczu, przekazywany przez osoby dobrze do tego przygotowane w uczelniach

¹⁸ Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. - Przepisy wprowadzające ustawę - Prawo oświatowe (Dz. U. z 2017 r. poz. 60, ze zm.)

¹⁹ *Ibidem*.

pedagogicznych, często z najwyższymi kwalifikacjami nauczycielskimi. Sprawy obronności nie można współcześnie utożsamiać wyłącznie jako domenę sił zbrojnych. Obronność powinno się widzieć jako działania mające na celu wszechstronne przygotowanie organizmu państwowego i całego społeczeństwa, w tym również poprzez edukację obronną młodzieży szkolnej, do działania w ekstremalnych warunkach zagrożenia zdrowia i życia. Potrzeba ta wynika również z zagrożeń czasu pokoju, o których nie wolno zapominać. Trzeba również pamiętać, że realizując treści programowe zawarte w EdB wykonujemy zalecenia uchwały Organizacji Narodów Zjednoczonych, dotyczącej przygotowania społeczeństwa do działania w warunkach zagrożeń czasu pokoju i wojny.

W związku ze współczesnymi zagrożeniami, coraz powszechniejsze staje się wśród pedagogów i społeczeństwa przekonanie, że dopóki zapotrzebowanie na wiedzę z zakresu bezpiecznego życia nie zostanie zaspokojone w procesie kształcenia, dopóty nie będzie można ukształtować bezpiecznej działalności człowieka. Rola placówek oświatowych w tej materii jest szczególna, o wiele łatwiej bowiem wpajać dobre zasady postępowania dzieciom i młodzieży, niż zwalczać złe nawyki u dorosłych.

Nauczyciel przedmiotu Edukacja dla bezpieczeństwa, jak żaden inny, ma w dniu dzisiejszym możliwość oddziaływania na treści, które przekazuje młodzieży szkolnej. Sam też jest konstruktorem poważnej części programu kształcenia, dostosowując go do potrzeb, możliwości szkoły oraz młodzieży. Trzeba pamiętać, że w warunkach przemian społeczno-politycznych walory wychowawcze i użytkowe tego przedmiotu nie ulegają zmianie. Edukacja dla bezpieczeństwa spełnia istotne funkcje w postaci wyposażenia młodzieży w kompetencje z dziedziny ratownictwa ogólnego, ratownictwa medyczno-sanitarnego, działań na wypadek pożaru, powodzi awarii technicznej czy komunikacyjnej.

BIBLIOGRAFIA

REFERENCES LIST

PIŚMIENNICTWO

LITERATURE

Bieniarz T., T. Siuda, *Problemy obronności w systemie szkolnym*, Warszawa 1978.

Bohdanowicz W., *Szczegóły niektóre życia mojego, Wspomnienia palestranta żmudzkiego z lat 1781- 1833*, Wilno 1929.

Fularski M., *Przysposobienie wojskowe w Polsce*, Warszawa 1929.

- Gierowski J.A., *Historia polski*, tom II, PWN Warszawa 1984.
- Konarski S., *Pisma wybrane*, tom II, opracował J.Nowak-Dłużewski, Warszawa.
- Kozak Z., *Towarzystwo Obrony Przeciwgazowej 1922–1929*. Centralne Archiwum Wojskowe, Warszawa.
- Kukiel M., *Generał Władysław Sikorski — żołnierz i wódz*, Bellona, 1943.
- Liwiński J., *Liga Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej w Polsce* „Wojsko i Technika – Historia” 2019, Nr 5.
- Potocki J., *Myśl o edukacji i instrukcji w Polsce ustanowić się mającej, Epoka wielkiej reformy*, Lwów 1923.
- Program liceum ogólnokształcącego, liceum zawodowego i technikum. Przystosowanie obronne (Obrona Cywilna)*, K. M. Zaczek Zaczyński (red.), Warszawa, 1990.
- Słownik terminów z zakresu psychologii dowodzenia i zarządzania*, Warszawa 2000.
- Zaczek Zaczyński K. M., *Doskonalenie programów kształcenia obronnego młodzieży*, IPS, Warszawa 1989.
- Zięba R., *Kategoria bezpieczeństwa w nauce o stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, red. D. B. Bobrow, E. Halizak, R. Zięba, Warszawa 1997.

ŹRÓDŁA SOURCES

- Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. - Przepisy wprowadzające ustawę - Prawo oświatowe (Dz. U. z 2017 r. poz. 60, ze zm.).
- Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 44, poz. 220 ze zm.).
- Ustawa z dnia 9 kwietnia 1938 r. o powszechnym obowiązku wojskowym (Dz. U. RP, nr 25 z 1938 r. poz. 220).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego (Dz. U. Nr 14, poz.129 z 1999).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 6 listopada 2003 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. Nr 210, poz. 2041).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 września 1934 roku o wojskowej służbie pomocniczej (Dz. U. RP, Nr 86 z 1934 r. poz. 783).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 26 lutego 2002 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. Nr 51 poz. 458).

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License.